

ТВАРИННИЦТВО ТА ЛІКУВАЛЬНА СПРАВА В ДОБУ ГЕТЬМАНЩИНИ

С. К. РУДИК, доктор ветеринарних наук, професор
В.В. ЮРЧЕНКО, аспірант*

Подано історію розвитку тваринництва та лікувальної справи у козаків.

Козак, віл, кінь, гречкосій, чабан, табунник, паланка, курінь, зимівник.

Мета дослідження – розкрити одну з найгероїчніших і драматичніших сторінок історії України – історії Запорізької Січі – завдання сучасних вчених. Частиною життя і економіки у державі Запорізька Січ було тваринництво, яке зумовлювало статус козаків.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом для дослідження слугували архівні матеріали, враховуючи принципи історизму та об'єктивності. Методами дослідження є проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, соціологічний.

Результати дослідження. За часів гетьманства Б. Хмельницького козакам підпорядковувалася більшість земель на правому та лівому берегах Дніпра. Козацькі вольності (володіння – 8 млн десятин) були між Дніпром і Бугом, що дорівнювали територіям сучасних Болгарії, Португалії та Угорщини разом узятих [1].

Підпорядкована козакам територія поділялася на полки (військові округи), на чолі яких були полковники, як адміністративні і судові урядники. Територія кожного полку поділялася на сотні, в яких військову і адміністративну функції виконували сотники. Військова та адміністративна влада в окремому містечку чи селі належала козацькому отаманові. За Б. Хмельницького було 17 реєстрових полків. Пізніше (з 1756 року) запорізький край розділився на паланки.

Статті доходів козаків були такі: тваринництво, рибальські та мисливські угіддя, зимівники, хутори, воєнні трофеї, мито, податки.

Бюджет Гетьманщини за часів Б. Хмельницького становив близько 1 млн злотих (злотий, золотий = 30 польським грошам = 20 копійкам). Лише митні прибутки та оренда горілчаних напоїв давали військовому скарбові 100 тис. червоних злотів щорічно (червоний злотий = 2 талери = 3 золотим) [2].

Гречкосії платили до гетьманського двору натурою чи грошми, залежно від кількості худоби чи прибутків, промисловики платили десяту частину прибутку (тютюнова, медова, дьогтьова десятини). Назва податку

* Науковий керівник – С.К.Рудик, доктор ветеринарних наук, професор

залежала від промислу: показанщина (з горілки), показанщина, поколющина (з млинів), скапщина (з пивоваріння) тощо.

Ремісничі цехи найчастіше виконували державні повинності за своєю спеціальністю.

Основну частину доходів отримували від тваринництва [3].

Козаки мали власні кінні заводи, які були розташовані біля Інгульця, Бугу, Великого Лугу. Необмежені степи, вкриті влітку соковитою і густою травою, створювали сприятливі умови для розвитку конярства. Зі слів англійця Клавдіуса Роїдо, у Січі не було козака, у якого не було б 10 або 20 коней [3].

Кошовий отаман Петро Калнишевський продав разом 14000 коней.

Кращих коней козаки називали «огирями» (прекрасний, сильний, швидкий), або «вітроногими кіньми». Проскакати без перепочинку 30 верст, не бачити їжі впродовж дня для таких коней було звичайною справою. Коня продавали за 8–20 крб., кобилу – 8–10. Кошовий отаман Григорій Федоров продав своїх коней за 70 крб.

Чималу увагу козаки приділяли розведенню великої рогатої худоби. Особливого поширення у козаків набули черкаська та сіра українська породи. Остання порода бере витоки від дикого тура.

У степах випасалися великі череди великої рогатої худоби. Кожен козацький зимівник мав по декілька сотень, тисяч, навіть десятків тисяч голів тварин. Часто судові витрати козак оплачував худобою.

Разом з кіньми та великою рогатою худобою, у козаків цінувалося і вівчарство. У зимівниках було по 4–5 тис. овець, здебільшого волоської породи.

Отаман Калнишевський лише в одному зимівнику тримав 68 коней, 747 голів великої рогатої худоби, 14 тис. овець і кіз. Близько 14 тис. худоби було у писаря Глоби.

Серед козаків виділялися особливі люди – чумаки, які шанувалися простим народом за їхню чесність, хоробрість і глибокі знання тваринного організму та лікувальної справи. Чумаки з любов'ю доглядали волів, утримували їх у чистоті. У разі хвороби їх лікували. Найчастіше воли хворіли на ящур. Коли захворював один віл, то щоб легше перехворіли тварини, чумаки брали з рота у першого хворого вола слину і вимочували нею ясна решті волів. При цьому хворіли і видужували усі тварини водночас.

Часом поширювалася серед волів і чума. Від цієї недуги воли гинули. Як тільки помічали чумаки ознаки цієї хвороби, то вилучали з валки хвору тварину, а решту тварин обкурювали смолою, ставили на карантин. Універсальними ліками були дьоготь і квас.

При сибірці хворій тварині вливали в горло до трьох пляшок сирівцю, в якому розводили селітру та нашатирний спирт. При чумі до сирівцю додавали зерна льону та коноплі, а також іржаве залізо. Все це варили і у суміш додавали дьоготь, часник і мідний купорос.

Якщо вола здувало, то розтирали 500–600 г старого сала, 3–4 головки часнику, розводили у 2,5 л молока або відвійок (перегону) і заливали в горло.

За часів Гетьманщини у штаті військово-адміністративної системи була ветеринарна служба – табунщики, військовий скотар, військовий чабан, які опікувалися певною галуззю тваринництва.

Штат військово-адміністративної системи змінювався не лише кількісно, а й за формою виконання службових обов'язків, тобто додатково вводилися ступені чинів, яких могло бути у штаті від 49 до 149. Постійними у штаті були кошовий отаман, суддя, осавул, писар, табунщик, військовий скотар, військовий чабан. Це були фахівці, які належали до державної служби і забезпечували захист тварин від інфекцій.

Фахівці ветеринарної справи мали спеціальну форму і цим вирізнялися від решти козаків. Д. Яворницький зазначав, що це своєрідний тип людей, які виділяються своєю оригінальністю серед козаків та козацьких чинів: «Вони оперезувалися шкіряним ременем і через плече навішували шкіряний гаман, прикрашений мідними, срібними та золотими блискітками, гудзиками. У гамані носили кресало, креміль і губку на різний випадок, а біля ременя обов'язково прив'язували швайку та ложкар» [4].

Яворницькому Д. не було відомо, що в усіх країнах на той час ветеринарні та медичні фахівці ходили в особливій формі одягу, вона була ознакою належності до певного ремесла. А збоку висіла не швайка, а троакар і ложка була необхідна не тільки для їжі, а як вимірювальний інструмент.

Фахівців лікувальної справи готували цехи ковалів та цирульників [4].

До реєстру військово-адміністративної служби цирульники не входили, хоча в кожному полку був цирульник.

Для попередження проникнення інфекції, існували карантинні застави, а всі судна, які прибували в Січ, витримували 12-денну обсервацію. На всіх поштових станціях був запроваджений зразковий порядок з дотриманням всіх карантинних заходів.

Фахівці лікувальної справи користувалися народною класифікацією хвороб: кручаки (вертлячка), скала (тріщини ратиць), опарій (запалення крайньої плоті), тилей (сибірка), сплеск (запалення плечового суглоба) тощо [5, 6, 7].

Отже, в добу Гетьманщини на теренах України було багатогалузеве тваринництво та добре розвинута лікувальна справа.

Список літератури

1. Скальківський А.О. Історія нової січі або остання коша запорозького / Скальківський А.О. – Дніпропетровськ, 1994. – 678 с.
2. Удовенко В.В. Формування української фіксальної системи в добу Гетьманщини (друга половина XVII ст.–початок XVIII ст.): автореф. дис... / В.В.Удовенко. – К., 2005. – 19 с.

3. Рудик Станіслав. Тваринництво, лікувальна справа та освіта держави Запорізька Січ / Рудик Станіслав. – К., 2006. – 184 с.
4. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / Яворницький Д.І. – К., 1990. – Т.1. – 221 с.
5. Рудик Станіслав. Цехова система підготовки фахівців лікувальної справи тварин в Україні (X–XIX ст.) / Рудик Станіслав. – К., 2012. – 148 с.
6. Рудик Станіслав. Народна ветеринарія України / Рудик Станіслав. – К., 1998. – 192 с.
7. Рудик Станіслав. Погляд крізь віки / Рудик Станіслав. – К., 2000. – 192 с.
8. Рудик Станіслав. Мова українських тваринників / Рудик Станіслав. – К., 2003. – 108 с.

Представлена історія розвитку животноводства и лечебного дела у казаков.

Казак, вол, лошадь, гречкосей, чабан, табунщик, паланка, шалаш, зимовник.

The article represents data concerning history of livestock development and medical affairs of the Cossacks.

Cossack, ox, horse, hrechkosiy, shepherd, herdsmen, Palanca, hut, winterers.